

Duray Miklós

Európa hatalmi-területi feldarabolásai a feudalizmustól napjainkig

(Az eszmefuttatás 2022 májusának közepén, - Kissinger davosi beszéde előtt tíz nappal - lett papírra vetve a Bécsi Napló felkérésére. Megjelent a Bécsi Napló májusi-júniusi számában – XLIII. évfolyam, 3. szám.)

Eszembe nem jutott volna ezzel a kérdéssel foglalkozni, ha 2022 februárjának végén nem robbant volna ki az Oroszország és Ukrajna közötti háború. Noha gondolhattam volna rá, hogy be fog következni, hiszen 2014 óta érlelődött a helyzet, amikor az USA érdekeltségű politikai csoport átvette az ukrán állam irányítását, a gyűlölködésig, sőt tömeggyilkosságokba torkolló eseményekig fokozva a korábban is létező oroszellenességet, mely mögött egyértelműen az orosz nemzeti és állampolitikai ellenesség gerjesztésének a szándéka állt.

Viszont ne felejtsük, többször öltött politikai és hatalmi valóságmezt hasonló politikai törekvés ebben a varég-litván-donyeck-orosz térségben az elmúlt kétszázötven évben, 1772-től. Igaz akkor még nem létezett ukrán nemzet, de a regionális tudat élt. És akkor jelentek meg az új regionális hatalmi érdekek. Lengyelország akkori feldarabolása, ha nem is a kezdet volt, de mindenképpen új helyzetet teremtett. Előtte a területi, hatalmi változásokra Európában nem a területi darabolás volt a jellemző, hanem az adott történelmi terület más hatalmi alattvalóságba való átsorolása.

Magyarország egy részének elfoglalása az Oszmán-Török Birodalom által sem illeszthető ebbe a rendszerbe, hiszen az egy északnyugati hódítói vonulásnak volt a része és a hódítók visszaverése után helyre álltak a történelmi területi rendszerek, amelyeknek sokévszázados hagyománya volt. Ezeken a területeken, ha bekövetkezett hatalmi váltás, az főleg az adófizetési kötelezettségeket változtatta meg és a hatalmi-jogi fennhatóság gyakorlását.

Lengyelország porosz-orosz-Habsburg feldarabolásával azonban megszűnt Lengyelország államjogi státusza. Ez új jelenség volt, amit a mai napig nem elemeztünk. Ilyen eset kb. a 9. évszázad óta nem történt meg. A keleti és nyugati Donyeck területek a cári Oroszország fennhatóságába kerültek. Lengyelország európaibb részén pedig a Habsburgok és a poroszok osztoztak. Történelmileg nem elhanyagolható tényező, hogy Lengyelország első feldarabolása idején a Habsburg II. József volt a Német-Római Birodalom császára, később Magyarország királya is, aki azonban nem koronáztatta meg magát, szétverte a magyar közigazgatási rendszert és bevezette kötelező nyelvként a német nyelvet. Gyakorlatilag megszüntette a

kontemplatív római katolikus egyházi rendeket. Halálos ágyán azonban három – köztük a türelmi rendelet kivételével – visszavonta intézkedéseit. Lehet, hogy zseni volt, de állampolitikai elképzelései alapján szélsőségesen abszolutista uralkodó volt.

Két tény azonban fontos emlékezetünkbe vésni.

Akkor ukrajna (kis „u“-val) a lengyel-litván határvidéket jelentette – ez volt a katolikus Európa keleti pereme. Nem népet, nemzetet, országot jelentett, hanem egy földrajzi területet, kb. annyit, mint a Duna-kanyar. A másik fontos tényező, hogy a Donyec folyótól kelet-délkeletre eső terület, ahol most 2022-ben folynak a leghevesebb harcok, az mindig orosz terület volt.

Ukrajna (nagy „U“-val) először 1917-ben jelent meg az európai politikában, de nem sokkal ezután, 1921-től Szovjetoroszország részévé vált.

Ez az európai történelem legújabb korszakában történt. Ebben alakult újra Lengyelország, csaknem eredeti történelmi területén, de ekkor szűnt meg az ezeréves magyar állam. Ismét állammá lett a Habsburg fennhatóság alatt tartott Csehország-Morva Órgrófság és Felső

Szilézia Csehszlovákia néven kibővítve Észak-Magyarországnak a Közép-Duna és az Északi Kárpátok közötti történelmi magyarországi részével, amelynek keleti farokrészét cseh szóhasználattal élve Kárpátaljának kezdték nevezni – ez Ung-, Bereg, Máramaros vármegye területe. A történelmi Erdélyt a Román Királysághoz csatolták és a Nyugat Balkánon kialakítottak egy mozaik államot, részben magyar etnikai és történelmi területekből, amelynek részeit sem a kultúra, sem a nyelv, sem a történelem, sem a felekezet nem kötötte egymáshoz.

Lengyelország 1772-ben bekövetkezett első feldarabolása után ez az 1918-1920 közötti politikai-területi nagyfasírozás volt a második a 9. századtól épülő Európában. Volt egy következő, mondhatnánk köztes időszak is. Lengyelország megszüntetése 1938 és 1945 között a fasiszta Német Birodalom és a sztálini Szovjetunió által a korábbi tapasztalatok szerint. Csehország németek által lakott részének elfoglalása Németország részéről új helyzet volt. A többi területmódosítás csupán az 1920-as trianoni békeszerződés etnikai elvű korrigálásának tekinthető. Ennek a következménye az lett, hogy 1945 után kb. tíz millió németet és mintegy százötvenezer magyart kényszerítettek szülőföldjük elhagyására. A szülőföldről való elűzés egyébként orosz mintapélda, a krimi tatárok elűzése talán a legismertebb. De nem szabad szemet hunyni a több mint tízezer lengyel legyilkolása fölött sem a Szovjetunió által elfoglalt lengyel területen.

De hogyan lehet ezeket az eseményeket összefüggésbe hozni a mostani orosz-ukrán háborúval? Sajnos csak a Szovjetunió kapcsán, de a Szovjetuniót a 20. század során legalább kétszer elismerte a nemzetközi jog. Először a megalakulásakor, mint az Orosz Birodalom utódját – noha ezt nem mindenki fogadta el - másodsor, mint szövetségest a második világháborúban, így a békeszerződés egyik aláírójaként is.

Ukrajna mai államhatárait 1954-ben határozták meg a Szovjetunióban, amikor Krimet is ezen belső határok mentén lokalizálták az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság részeként. Területileg ez az Ukrajna vált 1991-ben önállóvá és a nemzetközi jog alanyává.

Csak hogy fennmaradt az eredeti probléma. A mai Ukrajnának a kelet-délkeleti, donyecki, azovi, krimi és részben a feketetengeri része nagyban orosz lakosságú, csakúgy, mint kétszáz évvel ezelőtt. Ez történelmi előzmény és következmény. Mennyire elfogadható Ukrajna és Oroszország számára a szovjet előlét?

Az orosz-ukrán háborúnak azonban nem ez az oka, noha tudjuk, hogy a hatalmi érdekek mindig kitalálnak valamilyen emberi megközelítésben elfogadható okot arra, hogy miért tör ki egy fegyveres ellentét. A kiobbant háborúban leginkább meglepő az ukránok szívós ellenállása, igaz, ennek hatásfoka amerikai segítség és NATO háttértámogatás nélkül alig képzelhető el.

Megoldásként az a lehetőség kínálkozik – feltéve, ebben tárgyalásos alapon megállapodnak a hadviselő felek – hogy Ukrajna a Krim-félszigettel együtt lemond a túlnyomórészt oroszok által lakott területekről és semleges államként rendezkedik be.